

moeilijk te verteren brokken. Overigens doen de redacteuren in de Voorafs bij de verschillende hoofdstukken beslist hun best boven de materie uit te stijgen en lijden zeker ook niet alle bijdragen aan het euvel.

Op het punt van opzet en indeling doorzag ik sommige beslissingen niet helemaal. Zou een lemma ‘Beginselen’ niet beter in het hoofdstuk ‘Zelfbeelden’ dan in dat over ‘Geschiedbeelden’ ondergebracht zijn? Ook verbaasde ik me erover dat onder de ‘Vijandbeelden’ wel het communisme aan de orde kwam, maar niet het nationaal-socialisme. Het lemma ‘Tweede Wereldoorlog’ elders in de bundel vangt dat gemis maar ten dele op. De chronologische afbakening die in titel en Inleiding op het jaar 2000 wordt aangekondigd, wordt lang niet door alle auteurs aangehouden. Vaak reikt de behandeling van zaken niet verder dan de jaren 1960. Ook zijn er nogal verschillen in de accenten die de auteurs op sommige kerken of theologische stromingen leggen. Uiteraard brengen bepaalde herinneringselementen zulke accentverschillen met zich mee, maar soms riep de tekst in dit opzicht wel vragen op. Een enkele maal, tenslotte, begreep ik de keuze voor een thematiek niet. ‘Verzuiling’, een politicologisch begrip, biedt een interessante, wetenschappelijke tekst, maar weinig herinneringselementen. Was ‘Emancipatie’ – toegegeven: een sociologisch begrip – niet meer geschikt geweest om er een beschouwing aan op te hangen?

Wanneer een godsdienstig bepaalde collectiviteit als de hier behandelde een eigen herinneringscultuur kan bezitten – en dat is met dit boek wel bewezen – doet zich de vraag voor, of ook niet andere groepen, bijvoorbeeld de katholieke en de socialistische werelden met een vergelijkbare vraagstelling te onderzoeken zouden zijn. *Het gereformeerde geheugen* stimuleert het nadenken over de mogelijkheden en wenselijkheden van zo’n gedachte. De vormen waarin een herinneringscultuur zich voordoet, bepalen echter in hoge mate ook de wetenschappelijke studie ervan. Aan katholieke zijde bijvoorbeeld werd jaren na het ironiserende *Uit het Rijke Roomsche Leven* (1963) het

dikke *Memoriale* (1996) op de markt gebracht, een combinatie van weinig tekst en veel fotomateriaal over een eeuw katholiek leven in Nederland. Of wil men een misschien nog overtuigender verwijzing, dan denke men aan het omvangrijke project *Bedevaarten in Nederland* (vier delen, 1997-2004) dat de cultuur van heiligenverering en bedevaarten zo voortreffelijk in kaart heeft gebracht. Ik bedoel: de beeld- en vroomheidscultuur die het katholicisme is, bepaalt ook de wetenschappelijke initiatieven die op dit gebied genomen worden. Laat dat zo blijven. En bewijst het 600 bladzijden tellende en nogal ongeïnspireerd geïllustreerde *Het gereformeerde geheugen* van zijn kant niet, dat de studie van een herinneringscultuur, die hoofdzakelijk op psalmen, preken, gelegenheidsredevoeringen, jubileumboeken en theologische tractaten steunde, een voor diezelfde gereformeerde wereld hoogst tekenend boekwerk heeft opgeleverd, dat buiten het verbale karakter van de eigen traditie ondenkbaar is?

PAUL LUYKX,

RADBOD UNIVERSITEIT NIJMEGEN

Hagen, Piet, *Politicus uit hartstocht. Biografie van Pieter Jelles Troelstra* (Open Domein 46; Amsterdam, Antwerpen: De Arbeiderspers, 2010, 969 blz., ISBN 978 90 295 7216 3).

Precies 150 jaar na zijn geboorte verscheen een veelomvattende biografie van Pieter Jelles Troelstra, de grote leider van de SDAP aan het begin van de twintigste eeuw. Tegelijkertijd heeft het IISC ook een website samengesteld waar materiaal over Troelstra wordt ontsloten.

Het is opvallend dat er nog geen volwaardige biografie van Troelstra bestond. Het dichtst in de buurt van een biografie kwam *Ik moet, het is mijn roeping* van Frits de Jong Edz. en Rob Ney uit 1981. Wel verscheen in 2005 de biografie van Troelstra’s eerste vrouw, Sjoukje Bokma de Boer, geschreven

door Aukje Holtrap, en is er veel literatuur beschikbaar over de SDAP, het Nederlandse socialisme en de kiesrechtstrijd. Ook het werk van H.J. Scheffer, *November 1918. Journaal van een revolutie die niet doorging* uit 1984 geeft veel informatie. De historicus met belangstelling voor Troelstra stond dus niet met lege handen.

Anders dan auteurs van monografieën ziet een biograaf van Troelstra zich echter voor de taak gesteld diens overvolle leven in zijn totaliteit weer te geven. Bij Troelstra is dat niet eenvoudig. Hij was een vat vol tegenstrijdigheden. Hij staat vooral bekend als de man van de mislukte revolutieopgave van 1918. De hartstochtelijke revolutionair nam toen de overhand over de rationele politieke strategie, die strijdend binnen het kader van de parlementaire democratie eindelijk het algemeen mannenkiesrecht tot stand had gebracht. Jarenlang kon hij met die 'twee zielen in zijn borst' het evenwicht tussen revolutionairen en revisionisten in zijn partij bewaren. De gebeurtenissen van november 1918 bleven daarna altijd een schaduw over zijn leiderschap werpen.

Piet Hagen heeft met succes vermeden zijn biografie in het teken van deze ene gebeurtenis te plaatsen. Troelstra's leven bestond uit veel meer en was ook veel gecompliceerder. Hij was tevens een Friese dichter, journalist, advocaat en zelfs verzekeringsagent. Troelstra was de zoon van een liberale belastingambtenaar, die tevens wethouder en lid van de Provinciale Staten van Friesland was. Vader Troelstra richtte later een brandverzekeringsmaatschappij op, waar de zoon zijdelings aan verbonden bleef en na vaders dood zelfs directeur van werd. Pieter Jelles zag er geen enkel probleem in zich tegelijkertijd te presenteren als de aangewezen persoon om de arbeidersklasse te emanciperen. Ondertussen had Troelstra door zijn extravagante levensstijl te kampen met geldgebrek. Hij maakte lange ontspanningsreizen en verbleef veelvuldig in dure kuuroorden om van zijn psychische inzinkingen te herstellen. Hij vroeg daarom dikwijls geld aan zijn bemiddelde partijgenoot Wibaut en aan louche zakenlieden. Tegelijkertijd was Troelstra een

romanticus. Vooral in zijn jongere jaren bezong hij als dichter het *heitelân*, zijn Friese geboortegrond. Ook interesseerde hij zich voor spiritisme.

Over alle facetten van dit bijna onnavolgbare leven zijn veel gegevens bewaard gebleven. Troelstra schreef honderden gedichten, brochures, boeken en voordrachten, en hield urenlange redevoeringen in de Tweede Kamer. Bovendien liet hij een omvangrijk persoonsarchief na. De nieuwe website www.iisg.nl/troelstra toont aan hoe omvangrijk dit materiaal is. Deze website biedt met een overzichtelijke, rustige opmaak en relatief weinig links een handige ingang tot de vele informatie op andere sites. Er zijn links te vinden naar de catalogi in het IISG (vele honderden foto's en karikaturen, meer dan tweehonderd boeken en artikelen van en over Troelstra) en de catalogus van Tresoar (met bijna duizend treffers). Interessant zijn de links naar onderwerpsdossiers, zoals over de vredesconferentie van Stockholm in 1917. Troelstra probeerde daar samen met andere kopstukken uit het internationale socialisme een vredesvoorstel te ontwerpen en zo de 'kapitalistische' Eerste Wereldoorlog te beëindigen. Het liep op niets uit. Tot slot geeft deze website ook een chronologie van Troelstra's leven en is er een fotocollectie te vinden.

Het is Piet Hagens verdienste dat hij het omvangrijke materiaal over Troelstra recht doet met een heldere reconstructie van diens leven. Hagen is daar de ideale persoon voor. Hij is van huis uit journalist. Hij studeerde theologie aan de VU en werd daarna onder meer redacteur van *Trouw*. Die journalistieke achtergrond en zijn Friese afkomst stelden hem in staat deze omvattende biografie te schrijven. Ook Troelstra's Friese dichterschap komt daarin volwaardig aan bod. Het resultaat is een voornamelijk chronologische beschrijving in een heldere, onopgesmukte stijl. Zo ontstaat een leesbaar, breed beeld van de hoofdpersoon. Hagens reconstructie plaatst Troelstra bovendien in zijn tijd. De algemeen geïnteresseerde lezer krijgt meteen een uitstekend overzicht van de socialistische geschiedenis van Nederland. Bovendien wordt ruimschoots aandacht besteed aan Troelstra's

contacten met internationale kopstukken als Jaurès en Kautsky.

Hagen had nooit zo'n breed beeld van Troelstra kunnen geven als hij in zijn biografie een bepaalde these centraal had gesteld. Wie een biografie aan een these ophangt, loopt het risico de gebiografeerde te reduceren tot een vooropgezette theoretische visie op die persoon. Hagen heeft die 'academische' verleiding weerstaan. De gecompliceerde Troelstra komt juist tot zijn recht door de open beschrijving waarmee Hagen zichzelf noch zijn lezers voor de voeten loopt. Het past dan ook niet om te klagen over het ontbreken van psychologische duidingen of methodologische verantwoordingen. Evenmin is het een probleem dat Hagen weinig weerwoord biedt aan bestaande analyses van de socialistische geschiedenis. In ruil voor het ontbreken van doorwrochte analyses biedt dit boek een goed geschreven overzicht dat de lezer zelf in staat stelt de hoofdpersoon te leren kennen.

Zo'n leesbare reconstructie mag lang zijn. De auteur heeft zijn werk desalniettemin onder de duizend pagina's gehouden. Daarbij is natuurlijk sprake van een selectie, maar de auteur selecteert om een breed en scherp licht op Troelstra te werpen, niet om een vooropgezette stelling te bewijzen. Zo heeft hij een aantrekkelijk boek geschreven waarin een groot publiek kennis kan maken met Troelstra en veel kan leren over de socialistische geschiedenis. Dat is een waardevolle prestatie, ook al zal de vakhistoricus enkele bezwaren hebben tegen dit werk. De bruikbaarheid voor een groter publiek gaat soms ten koste van de bruikbaarheid voor de specialist. Het notenapparaat kan bijvoorbeeld de toets der academische kritiek niet doorstaan, omdat inventarisnummers vaak onvermeld blijven. Bij minder omvangrijke archiefcollecties levert dat vooral een veeleisend zoekplaatje op. Vrijwel onmogelijk is het terugvinden van stukken voor de onderzoeker die het moet doen met de omschrijving van een stuk en dan 'archief buitenlandse zaken, NA' (hoofdstuk 13, noot 68) of 'National Archives Kew' (hoofdstuk 13, noot 183). Soms staat er zelfs geen vindplaats, maar slechts 'Rapport van

Rosen aan Buitenlandse Zaken in Berlijn, 30.3.1917' (hoofdstuk 13, noot 138). Zulke problemen zijn helaas eerder regel dan uitzondering. Een goede beschrijving van archiefmateriaal en vindplaatsen had toch geen afbreuk hoeven doen aan wat dit boek zo sterk maakt: een aantrekkelijke reconstructie van Troelstra's leven tegen de achtergrond van zijn tijd.

JOHAN DEN HERTOG,
LUXEMBURG

Nijhof, Wim H., *Kunst, katoen en kastelen. J.H. van Heek (1873-1957)* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2008; Zwolle: Waanders, 2008, 606 blz., ISBN 978 90 400 8555 0).

De ondernemersbiografie is tegenwoordig een druk beoefend genre onder historici, nadat zij eerder voornamelijk oog hebben gehad voor vakbondsmensen. Deze onlogische volgorde heeft niet alleen aan historici gelegen. Ondernemers hebben lange tijd hun privéleven afgeschermd en het is pas sinds kort dat zijzelf of hun nakomelingen hun vaak rijke archieven openstellen.

Een vrucht van deze gewijzigde houding is het monumentale en lezenswaardige proefschrift van oud-journalist Wim Nijhof over de Twentse textielabrikant Jan van Heek. De schrijver kon vrijelijk beschikken over diens uitvoerige dagboeken en notities; zelfs over diens pentekeningen, want opmerkelijk genoeg was deze industrieel een verdienstelijk tekenaar. Uit de proeven die daarvan in het boek staan afgedrukt, lijkt het wel alsof de cartoonist Peter van Straaten bij hem in de leer is geweest.

Dit geeft al aan: Jan was een bijzonder persoon. Deels dankte hij dit aan zijn afkomst. Zijn vader was de beroemde Gerrit Jan van Heek van Van Heek & Co, dat rond de vorige eeuwwisseling de grootste industriële onderneming van het land was. Zoals vaker gebeurde bij Twentse fabrikanten voorzag